

## Мақала туралы мәлімет / Содержание

«ЖАСТАР ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ: БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Сборник материалов Международной научно-практической конференции молодых ученых «МОЛОДЕЖЬ И НАУКА: НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ»

The collection of materials from the International Scientific and Practical Conference of Young Scientists «YOUTH AND SCIENCE: PRESENT AND FUTURE»

<b>Жинақ</b>	IV, Атырау, 8/04/2026, 2026 ж.
<b>ISBN</b>	978-601-262-638-4
<b>Секция</b>	СЕКЦИЯ IV. ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҒЫЛЫМДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ Секция IV.II. Цифрлық технологиялар жағдайындағы құқықтық жүйені дамыту және құқық қолдану тәжірибесі / Развитие правовой системы и практика правоприменения в условиях цифровых технологий
<b>Жинақтағы рет нөмірі</b>	№ 078
<b>Мазмұндағы беті</b>	388
<b>Жарияланған беттері</b>	388-394
<b>Автор(лар)</b>	Маулен Сандуғаш Мауленқызы
<b>Мақала атауы</b>	ҚР-ДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛДАРЫН ШЕШУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ МЕДИАЦИЯНЫҢ МӘНІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ТАБИҒАТЫ
<b>Мазмұндағы жазылуы</b>	Маулен С.М., Нысанова С. К. ҚР-ДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛДАРЫН ШЕШУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ МЕДИАЦИЯНЫҢ МӘНІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ТАБИҒАТЫ

Ескерту: бет нөмірлері жинақтың соңындағы «МАЗМҰНЫ» бөліміндегі жарияланған беттерге сәйкес берілді.

## «ҚР-ДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛДАРЫН ШЕШУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ МЕДИАЦИЯНЫҢ МӘНІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ТАБИҒАТЫ»

Маулен Сандуғаш Мауленқызы

[maulensandugas@gmail.com](mailto:maulensandugas@gmail.com)

“Құқықтану” білім беру бағдарламасының 4-курс студенті

Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі, т.ғ.к., қауымдастырылған профессор - Нысанова С. К.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды қалыптастыру жағдайында медиация институтының құқықтық жанжалдарды шешудегі орны, мәні және әлеуметтік табиғаты қарастырылады. Зерттеу медиацияны тек соттан тыс рәсім ретінде емес, сонымен бірге қоғамдық келісімді, құқықтық мәдениетті, өзара сенімді және азаматтардың жауапты мінез-құлқын нығайтатын әлеуметтік тетік ретінде түсіндіруге бағытталған. Мақалада Қазақстандағы медиацияның даму үрдістері, қоғамдық медиаторлар тетігі, кәсіби даярлық, халықаралық және ұлттық тәжірибе, азаматтық және сотқа дейінгі дауларды реттеудегі ерекшеліктері талданады. Нәтижесінде медиацияның азаматтық қоғам институттарын күшейтуге, жанжал эскалациясын төмендетуге, сот жүктемесін азайтуға және тараптардың өзара мүддесіне негізделген тұрақты келісімдер жасауға ықпал ететіні негізделеді.

Қазіргі Қазақстан жағдайында азаматтық қоғамды дамыту тек үкіметтік емес ұйымдардың, қоғамдық бірлестіктердің немесе еріктілік мәдениетінің өсуімен ғана өлшенбейді. Оның терең өлшемдерінің бірі – азаматтардың өз құқықтарын өркениетті түрде қорғау қабілеті, даулы жағдайларда күшке, қысымға немесе ұзаққа созылған қарсыластыққа емес, келісім мен құқыққа сүйене отырып шешім таба білуі. Осы тұрғыдан алғанда медиация азаматтық қоғамның ішкі мәдениетін айқындайтын маңызды құралдардың біріне айналып отыр. Егер сот классикалық құқықтық қорғау тетігі болса, медиация жанжалды құқық шеңберінде, бірақ әлеуметтік қатынастарды бұзбай шешуге мүмкіндік беретін икемді механизм ретінде ерекшеленеді. Оның құндылығы тек шешім табуда емес, сол шешімге тараптардың өздері келуінде жатыр.

Қазақстанда құқықтық мемлекетті, әділетті қоғамды және құқықтық мәдениеті жоғары азаматтық ортаны қалыптастыру міндеті күшейген сайын, дауды шешудің баламалы тәсілдерінің рөлі де артып келеді. Өйткені кез келген құқықтық жанжалдың сыртында мүліктік мүдде ғана емес, сенім дағдарысы, коммуникацияның үзілуі, эмоциялық шиеленіс, әлеуметтік реніш және құқықты қабылдау деңгейінің әркелкілігі тұрады. Мұндай жағдайда таза юрисдикциялық шешім әрқашан толық әлеуметтік нәтиже бере бермейді. Сот дауды аяқтауы мүмкін, бірақ қатынасты қалпына келтірмеуі мүмкін. Ал медиация дәл осы аралық кеңістікте жұмыс істейді: ол құқық пен әлеуметтік өзара әрекеттестіктің түйіскен нүктесінде пайда болатын жанжалды мәмілеге, өзара түсіністікке және жауапкершілікке қарай бұрады.

Осы мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды қалыптастыру контекстінде медиацияның құқықтық жанжалдарды шешу тәсілі ретіндегі мәнін және оның әлеуметтік табиғатын ғылыми тұрғыдан талдау. Зерттеу міндеттері медиацияның құқықтық және әлеуметтік мазмұнын ашу, оның азаматтық қоғаммен байланысын айқындау, Қазақстандағы институционалдық даму ерекшеліктерін саралау, ғылыми әдебиеттер негізінде қазіргі проблемалар мен үрдістерді жүйелеу және медиацияны практикалық деңгейде тиімді қолдану тетіктерін ұсыну болып табылады. Зерттеу нысаны – Қазақстандағы құқықтық жанжалдарды шешу саласындағы медиация институты. Зерттеудің өзектілігі әлеуметтік шиеленіс, сот жүйесіне түсетін жүктеме, азаматтардың құқықтық сауаттылығы мен сенім деңгейі мәселелерінің өзара байланысымен айқындалады. Теориялық маңызы медиацияны тек

рәсімдік-құқықтық құрал емес, азаматтық қоғам мәдениетінің индикаторы ретінде қарастырылуында. Практикалық маңызы азаматтар, медиаторлар, сот жүйесі, жергілікті қауымдастықтар және құқықтық саясат субъектілері үшін қолданбалы қорытындылар ұсынуында.

Мақала ИМРАД логикасына сәйкес құрылды. Зерттеу барысында салыстырмалы-құқықтық талдау, мазмұндық талдау, жүйелеу, түсіндіру, ғылыми әдебиеттерді іріктеп саралау және нормативтік негізді интерпретациялау әдістері қолданылды. Негізгі эмпирикалық база ретінде 2023–2025 жылдары жарияланған қазақстандық және халықаралық ғылыми еңбектер, сондай-ақ қоғамдық медиаторларды сайлау тәртібіне қатысты жаңартылған нормативтік база алынды. Дереккөздер әліпбилік ретпен жүйеленді және негізгі бөлімде ретімен бір реттен ғана талданды.

Зерттеу нәтижелері медиацияның Қазақстан жағдайында бір мезгілде құқықтық, әлеуметтік және мәдени институт ретінде қалыптасып келе жатқанын көрсетті. Бұл ой сотқа дейінгі өндірісте медиативтік рәсімдерді қолданудың халықаралық тәжірибесін қарастырған Е.Қ. Даурембеков, Ю.Н. Дрокин, Р.Қ. Тлеухан еңбегінде анық байқалады. Аталған зерттеуде медиативтік рәсімдер сот жүйесінің шамадан тыс жүктемесін төмендетуге, уақыт пен қаржылық ресурсты үнемдеуге, ал ең бастысы – азаматтардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін сотқа дейін-ақ қалпына келтіруге мүмкіндік беретіні көрсетіледі. Авторлар медиацияның құндылығын “дауды сот процесіне дейін жеткізбей-ақ реттеудің ұтымды тәсілі” ретінде тұжырымдайды [1, 122]. Бұл тұжырым медиацияның тек рәсімдік артықшылығын ғана емес, оның азаматтық қоғам үшін маңызды алдын алу әлеуетін де ашады: адамдар өзара қарсылас субъект ретінде емес, келіссөз жүргізе алатын құқық иеленушілер ретінде әрекет етеді. Қазақстан жағдайында бұл әсіресе көршілер арасындағы дау, отбасылық мүлікке қатысты келіспеушілік, шағын кәсіпкерлік дауы, еңбек қатынасындағы түсінбеушілік сияқты қақтығыстарда өзекті. Мұндай жанжалдарда сот шешімі заңды нүкте қоюы мүмкін, бірақ әлеуметтік сенімді қалпына келтіру тек медиациялық жолмен оңайырақ іске асады.

Медиацияның әлеуметтік табиғатын тереңірек ашатын еңбектердің бірі – Т. Дронзинаның әлеуметтік медиация туралы зерттеуі. Онда әлеуметтік медиация “бейбітшілік пен келісімге жетуге көмектесетін жаңа әлеуметтік-коммуникативтік практика” ретінде сипатталады [2, 195]. Мұндағы маңызды ой – медиация дауды құқық бұзушылық немесе талап қою шеңберінде ғана емес, қауымдастық ішіндегі қатынас дағдарысы деңгейінде де шеше алады. Яғни медиация әлеуметтік тіннің ыдырауына қарсы жұмыс істейді. Қазақстандағы көпэтносты, әртүрлі әлеуметтік тәжірибелері бар ортада бұл ерекшелік аса мәнді. Аула тұрғындарының ортақ мүлікті пайдалану дауы, мектептегі ата-ана мен әкімшілік арасындағы келіспеушілік, ауылдағы жергілікті ресурстарға қатысты пікір қайшылығы сияқты жағдайларда құқықтық талап пен әлеуметтік байланыс қатар жүреді. Дәл осындай сәтте медиация тек келісім мәтінін жасаумен шектелмей, адамдардың бір-бірін тыңдауын, эмоциялық шиеленістің түсуін және ортақ мүддені көруін қамтамасыз етеді. Бұл қасиет медиацияны азаматтық қоғамның әлеуметтік жауапкершілік мектебіне айналдырады.

П. Есенбекованың Қазақстан мен Өзбекстандағы азаматтық іс жүргізудегі татуластыру рәсімдерін салыстырған зерттеуі медиацияның қолжетімділік және тиімділік өлшемдерін айқын көрсетеді. Автор татуластыру рәсімдері “сот жүктемесін азайтып, дауды жеделдетіп шешуге” және азаматтар мен бизнес үшін шығынды төмендетуге мүмкіндік беретінін дәлелдейді [3, 70]. Бұл қорытындыны Қазақстандағы азаматтық қоғам қалыптасуы тұрғысынан қарастырсақ, медиация құқыққа қолжетімділіктің демократиялық сипатын күшейтеді. Азамат дауды шешу үшін міндетті түрде ұзақ сот процесіне, қымбат өкілдікке немесе агрессивті құқықтық стратегияға жүгінбей-ақ, өз мүддесін заңды әрі конструктивті түрде қорғай алады. Мысалы, шағын бизнес субъектісі жеткізілім шарты бойынша туындаған дауда соттасудан гөрі медиация арқылы іскерлік қатынасты сақтап қалуды жөн көреді. Сол сияқты мұрагерлікке немесе отбасылық мүлікке байланысты дауласқан туыстар үшін де медиация қатынасты толық күйретпей, құқықтық компромиске келудің жолын ашады. Бұл

тұрғыда медиация азаматтық қоғамдағы құқықтық мінез-құлықтың өркениетті моделін қалыптастырады.

Медиацияның халықаралық өлшемін және оның құқықтық жанжалдарды жұмсартудағы әмбебап сипатын М.А. Жекебаева, М.И. Исаева, Н. Мамедов, Н.Ы. Мамырбеков еңбегі нақтылайды. Авторлар Еуропа елдеріндегі тәжірибеге сүйене отырып, медиацияның әлеуметтік, құқықтық және саяси алғышарттарын кешенді түсіндіреді және көптеген даулардың сотқа дейін медиаторға жететінін атап өтеді. Зерттеуде “америкалық корпорациялар мен 250-ден астам заң фирмаларында даулардың 75–85 пайызы келісімге келудің алдында медиаторға жолданады” деген дерек келтіріледі [4, 64]. Бұл пайымды қазіргі халықаралық статистика да жанама түрде қуаттайды. Мәселен, АҚШ-тағы сотқа жолданған медиация бағдарламалары бойынша жалпы бітімгерлік көрсеткіші 68 пайызға дейін өскені, ал дау көп шоғырланған кейбір санаттарда бұл үлес бұдан да жоғары болғаны көрсетілген; мысалы, Hurricane Sandy істері бойынша медиацияға жіберілген даулардың түпкілікті келісіммен аяқталу деңгейі 75 пайызға жеткен. Ал Ұлыбританиядағы CEDR Mediation Audit 2025 мәліметінде коммерциялық медиацияның жиынтық нәтижелілігі 87 пайыз деп берілген. Бұл көрсеткіштер медиацияның дамыған құқықтық жүйелерде қосалқы емес, нақты жұмыс істейтін дауды реттеу механизміне айналғанын дәлелдейді.



Сурет 1– Медиацияның халықаралық тиімділік көрсеткіштері (АҚШ, Ұлыбритания және Қазақстан деректері негізінде)

Мұны Қазақстан жағдайына механикалық түрде көшіру дұрыс болмас, бірақ оның бағыттаушы маңызы зор. Халықаралық институционалдық тәжірибенің ауқымы да осыны растайды: ICC Халықаралық татуласу және ADR орталығының 2024 жылғы статистикасы бойынша ICC Mediation Rules аясында 37 өтініш тіркеліп, оған 33 елден 93 тарап қатысқан, ал даулар сомасы шамамен 200 мың АҚШ долларынан 64 миллион АҚШ долларынан жоғары деңгейге дейін жеткен, орташа дау көлемі 11 миллион доллар болған. Бұл медиацияның тек шағын тұрмыстық дауларға емес, жоғары құнды, күрделі коммерциялық жанжалдарға да жарамды екенін көрсетеді. Сонымен қатар Еуропалық e-Justice порталында медиацияның ЕО елдерінде көбіне азаматтық дауларда, әсіресе шағын және орта деңгейдегі азаматтық істерде кең қолданылатыны атап өтіледі. Демек, медиацияның әлеуметтік табиғаты жанжалды заңдық тұрғыдан ғана емес, өзара тану, келіссөз және мәміле мәдениеті арқылы шешуінде жатыр.

Қазақстанда да кәсіпкерлер, ата-аналар, көршілер, серіктестер мен жергілікті қауымдастық мүшелері медиаторға кеш емес, ерте жүгінетін тәжірибе қалыптастырса, құқықтық жанжалдың әлеуметтік және қаржылық құны едәуір төмендер еді.

Т. Италиева мен Е. Жұмағұловтың Қазақстандағы медиация институтының қалыптасуы мен перспективаларына арналған зерттеуі медиацияны этносаралық және қоғамдық келісім кеңістігімен байланыстырады. Авторлар медиация мен этномедиацияны заңнамалық база, медиация кабинеттерінің қызметі және соңғы жылдардағы нәтижелер контекстінде талдай отырып, бұл институттың тек дауды реттейтін рәсім емес, қоғамдық үйлесімді сақтайтын құрал екенін көрсетеді [5, 35]. Бұл ойдың азаматтық қоғам үшін мәні ерекше. Себебі азаматтық қоғам тек пікір алуандығы бар орта емес, сол алуандықты қақтығысқа жеткізбей реттей алатын орта. Қазақстанның өңірлік, мәдени, тілдік ерекшеліктері бар кеңістігінде жергілікті жанжалдар кейде құқықтық сипаттан шығып, әлеуметтік реңк алып кетуі мүмкін. Осындай жағдайда медиатор тек келісім жүргізуші емес, әлеуметтік көпір қызметін атқарады. Мәселен, жергілікті қауымдастық ішіндегі тұрмыстық дау, көппәтерлі үй тұрғындарының ортақ шешімге келе алмауы немесе этномәдени ерекшелікпен астасқан түсінбеушілік медиация арқылы жұмсартылғанда, нәтиже тек бір даудың жабылуымен шектелмейді, қоғамдық сенім де нығаяды.

М.Ж. Калшабаева, С.А. Сартаев, Ұ. Әбдіқадырдың салыстырмалы-құқықтық талдауы Қазақстанда медиацияның дамуын тежейтін факторларды ашып көрсетеді. Олардың еңбегінде негізгі түйткілдердің қатарында халықтың медиация туралы хабардарлығының төмендігі, жаңа құқықтық институтқа сенімсіздік және мемлекеттік саясаттағы жүйеліліктің жеткіліксіздігі аталады. Авторлар “қазіргі азаматтық қоғамның қалыптасуы мен қарқынды дамуы жағдайында тек сотқа жүгіну тәсілі жеткілікті тиімді емес” деген ойды алға тартады [6, 117]. Бұл тұжырым мақаланың өзегіне тікелей сәйкеседі. Шынында да, азаматтық қоғам жағдайында құқықтық жанжал тек норманы қолдану арқылы емес, қоғам мүшелерінің диалогқа қабілеттілігі арқылы да шешіледі. Егер азамат өз құқығын қорғауды қарсы тарапты жеңу деп қана қабылдаса, онда дау мәдениеті конфронтациялық сипат алады. Ал медиация бұл түсінікті өзгертіп, құқықты қорғауды келісімге келу құқығымен ұштастырады. Осы себепті медиацияны дамыту үшін тек заңның болуы жеткіліксіз; қоғамдық түсіндіру, құқықтық ағарту, медиаторға деген сенім және рәсімнің әлеуметтік беделі қатар күшеюі керек.

Ф.С. Момышева мен Ж.Б. Оспанованың теориялық-практикалық еңбегі медиацияның әлеуметтік мемлекетпен байланысын айқын көрсетеді. Авторлар медиацияны әлеуметтік мәселелердегі қақтығыстарды шешуге, құқыққа қолжетімділікті кеңейтуге, әлеуметтік интеграцияны нығайтуға және қоғамдағы шиеленістің өсуіне жол бермеуге ықпал ететін құрал ретінде бағалайды. Мақалада медиацияның құндылығы “қоғамның әлеуметтік құрылымына кері әсер ететін жанжалдардың ушығуын болдырмауында” деп тұжырымдалады [7, 110]. Бұл жерде медиацияның әлеуметтік табиғаты өте анық ашылады: ол тек заңдық техниканың жиынтығы емес, қоғамдағы қатынастар сапасын реттейтін бейбіт институт. Қазақстанда мұны еңбек дауларында, оқу орындарындағы дауларда, әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы түсінбеушіліктерде, отбасылық жанжалдарда кеңінен қолдануға болады. Мәселен, мектеп мұғалімі мен ата-ана арасындағы дау сотқа жеткен жағдайда құқықтық ұстанымдар қатаң қақтығысады, ал медиация барысында баланың мүддесі, тараптардың уәжі және болашақтағы қатынас ескеріледі. Демек, медиация құқықтық форманы әлеуметтік мазмұнмен толықтырады.

Н.О. Сүлейменованың Қазақстандағы медиацияның даму проблемаларына арналған зерттеуі құқықтық реттеудің өзінде бар олқылықтар мен практикалық іске асырудағы қиындықтарды алға шығарады. Бұл еңбекте медиация институтының құқықтық реттелуі талданып, оны дамытуға кедергі болып отырған ұйымдастырушылық және қолданбалы мәселелер сараланған. Журнал аннотациясында бұл зерттеу медиацияны “еліміздегі дауларды реттеудің баламалы тәсілі ретіндегі құқықтық институт” ретінде қарастыратыны көрсетілген, ал мақала 19–27-беттер аралығында жарияланған [8, 19]. Осы ғылыми пайым қазіргі Қазақстан үшін маңызды шындықты растайды: медиация идеясы қолдау тапқанымен, оның барлық салада біркелкі жұмыс істеуі үшін институционалдық тұрақтылық, кәсіби сапа және түсіндіру тетіктері әлі де күшейтілуге тиіс. Бұл қорытындыны соңғы ресми жарияланған көрсеткіштер де жанама түрде қуаттайды: 2025 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанда медиация рәсімдері азаматтық істердің 45,9 пайызына, әкімшілік істердің 11,8 пайызына қолданылғаны айтылды, ал 2025 жылдың алғашқы сегіз айында медиациямен аяқталған істер саны 61 мыңнан 76 мыңға өсіп, 24 пайыздық өсім көрсеткен. Бұл бір жағынан медиацияға сұраныстың артқанын байқатса, екінші жағынан оның қоғамның барлық деңгейінде бірдей орнығып болмағанын көрсетеді, өйткені жоғары абсолюттік көрсеткіштерге қарамастан, азаматтардың медиация туралы хабардарлығы мен сенім деңгейі әлі де институционалдық нығайтуды қажет етеді. Азаматтық қоғам үшін бұл мәселе айрықша маңызға ие, өйткені құқықтық жанжалды шешудің баламалы жолына сенім болмаса, азаматтар қайтадан тек мәжбүрлеуші механизмдерге тәуелді болып қалады. Сондықтан медиацияны дамыту – құқықтық саясаттың тар бағыты емес, азаматтық субъектілікті кеңейтудің алғышарты.



Сурет 2 – Қазақстандағы медиацияның негізгі көрсеткіштері (2025 жыл деректері негізінде)

Қазақстанда медиацияның әлеуметтік негізін нақты институционалдандырған құжаттардың бірі – қоғамдық медиаторды сайлау қағидаларын бекіткен 2022 жылғы нормативтік акт. Бұл құжат қоғамдық медиатор ұғымын жергілікті қауымдастықпен, азаматтардың тікелей қатысуымен және қоғамдық реттеу тетіктерімен байланыстырады. Аталған бұйрық 2022 жылғы 3 мамырда қабылданғаны және қоғамдық медиаторды сайлау қағидаларын бекітетіні ресми көрсетілген [9]. Мұның құқықтық-саяси мағынасы терең. Біріншіден, медиация мемлекеттің ғана емес, қоғамның да жауапкершілік алаңына шығарылды. Екіншіден, жергілікті ортада сенімге ие тұлғаның медиатор болуы құқықтық

жанжалды әлеуметтік бедел арқылы реттеуге жол ашады. Үшіншіден, бұл тетік азаматтық қоғамның өз ішіндегі өзін-өзі ұйымдастыру әлеуетін көрсетеді. Ауылдағы, ықшамаудандағы, шағын қауымдастықтағы дау кейде ресми соттан гөрі беделді, бейтарап қоғамдық медиатор арқылы тиімдірек шешілуі мүмкін. Бұл – медиацияның құқықтық мазмұны әлеуметтік сенім капиталымен толыққан сәті.

Талқылау. Жоғарыда талданған еңбектер медиацияның Қазақстанда үш негізгі өлшемде жұмыс істейтінін көрсетті. Біріншісі – құқықтық өлшем. Бұл деңгейде медиация азаматтардың бұзылған немесе даулы құқықтарын соттан тыс, ерікті, құпия және өзара қолайлы шарттармен реттеуге мүмкіндік береді. Екіншісі – әлеуметтік өлшем. Мұнда медиация даудың эмоциялық салдарын жұмсартып, қатынасты сақтауға, беделді қалпына келтіруге, қауымдастық ішіндегі сенім дағдарысын төмендетуге қызмет етеді. Үшіншісі – азаматтық-қоғамдық өлшем. Бұл жерде медиация адамдардың өз дауын өзі басқару мәдениетін дамытады, яғни азаматты тек талап қоюшы емес, келісім жасай алатын жауапты субъект ретінде қалыптастырады.

Медиацияның әлеуметтік табиғатын ашатын негізгі белгі – оның шешімді сырттан таңбай, тараптардың өзінен шығаруында. Бұл қасиет азаматтық қоғам үшін ерекше маңызды. Азаматтық қоғам әкімшілік әмірмен емес, өзін-өзі реттеу, диалог, сенім және келісім арқылы өміршең болады. Егер қоғам мүшелері кез келген қайшылықта бірден қарсыласуды, жария жанжалды немесе бедел күресін таңдаса, онда құқықтық мәдениет әлсірейді. Ал егер олар өз мүддесін жоғалтпай, бірақ қарсы тарапты да құқық иеленуші ретінде мойындап, мәмілеге келе алса, бұл азаматтық қоғамның сапалық өскенін көрсетеді. Медиация дәл осы дағдыны қалыптастырады.

Қазақстан жағдайында медиацияның болашағы бірнеше нақты бағытпен байланысты. Біріншіден, халықтың медиация туралы түсінігін кеңейту қажет. Қазір көптеген азамат медиацияны не сотқа дейінгі формалдық кедергі, не әлсіз тараптың шегінуі ретінде түсінуі мүмкін. Шын мәнінде ол – құқықтық және әлеуметтік тұрғыдан тең негіздегі келіссөз алаңы. Екіншіден, қоғамдық медиаторлар институтын шынайы жергілікті қажеттілікпен ұштастыру керек. Әсіресе ауылдық округтерде, шағын қалаларда, көппәтерлі тұрғын үй қауымдастықтарында, білім беру мекемелері маңында мұндай тетік нақты нәтиже бере алады. Үшіншіден, медиацияны құқықтық ағартумен қатар дамыту қажет. Азамат өз құқығын білмейінше, тең келіссөз жүргізе алмайды. Төртіншіден, медиаторлардың кәсіби сапасы мен бейтараптығына қоғам сенуі керек. Бесінші, медиацияны цифрлық сервистермен байланыстыру, бастапқы кеңес алу мен өтініш беруді жеңілдету де оны қолжетімді етеді.

Практикалық тұрғыдан алғанда медиацияны азаматтық қоғамды нығайтатын тетік ретінде мынадай жанжал түрлерінде жүйелі қолдану пайдалы: көршілер арасындағы тұрмыстық дау, ортақ мүлік пен коммуналдық шешімдерге қатысты келіспеушілік, мұрагерлік және отбасылық мүлік дауы, шағын кәсіпкерлік субъектілері арасындағы шарттық жанжал, білім беру ұйымдарындағы ата-ана мен әкімшілік арасындағы шиеленіс, еңбек ұжымдарындағы коммуникациялық қақтығыс. Осындай істерде медиация тараптарды жеңілген және жеңген деп бөлмей, әрқайсысының мүддесін сақтайтын нұсқа табуға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде әлеуметтік араздықтың құқықтық радикалдануға ұласуын тежейді.

Зерттеу нәтижесі Қазақстан Республикасында медиацияның азаматтық қоғамды қалыптастыру үдерісінде ерекше мәнге ие екенін көрсетті. Ол құқықтық жанжалдарды шешудің жай ғана балама әдісі емес, қоғамдағы сенім, диалог, өзара құрмет және жауапты құқықтық мінез-құлық мәдениетін қалыптастыратын әлеуметтік институт. Медиацияның мәні – дауды тоқтатуда ғана емес, адамдар арасындағы байланысты үзбей шешім табуда. Оның әлеуметтік табиғаты – жанжалды құқықтық мәселе ретінде ғана емес, коммуникациялық және қоғамдық құбылыс ретінде қабылдауында. Сондықтан медиация Қазақстанда құқықтық саясаттың шеткі элементі емес, азаматтық қоғамды нығайтудың маңызды тетігі ретінде қарастырылуы тиіс. Азаматтардың құқықтық жанжалдарын медиация арқылы шешу тәжірибесі кеңейген сайын, қоғамдағы сотқа тәуелділік емес, құқықтық келісім мәдениеті

артады. Бұл – құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның тоғысатын ең өміршен нүктелерінің бірі.

### **Қолданылған әдебиеттер тізімі:**

1. Даурембеков Е.Қ., Дрокин Ю.Н., Тлеухан Р.Қ. Сотқа дейінгі өндірістері дауды (жанжалды) реттеу саласында медиативтік рәсімдерді қолданудың халықаралық тәжірибесі // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. 2025. № 3(152). Б. 121–133. DOI: 10.32523/2616-6844-2025-152-3-121-133.

2. Дронзина Т. Social mediation as a tool of peace and consent at community level // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Тарихи ғылымдар. Философия. Дінтану сериясы. 2024. № 3(148). Б. 195–207. DOI: 10.32523/2616-7255-2024-148-3-195-207.

3. Есенбекова П. Civil Proceedings Conciliations in Uzbekistan and Kazakhstan // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы. 2025. № 4(116). Б. 67–76. DOI: 10.26577/JARJ202511646.

4. Жекебаева М.А., Исаева М.И., Мамедов Н., Мамырбеков Н.Ы. Legal Mediation: International Practices in European Countries // Bulletin of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. Series “International Relations and Regional Studies”. 2024. № 2(56). Б. 63–73. DOI: 10.48371/ISMO.2024.56.2.018.

5. Италиева Т., Жұмағұлов Е. Қазақстан Республикасындағы медиация институтының қалыптасуы мен перспективалары // Этносаясат. 2023. № 2. Б. 35–44. DOI: 10.61572/2958-1427-2023-2-35-44.

6. Калшабаева М.Ж., Сартаев С.А., Әбдіқадыр Ұ. Features of the development of mediation in the Republic of Kazakhstan: a comparative legal analysis // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Құқық сериясы. 2023. № 3(144). Б. 116–129. DOI: 10.32523/2616-6844-2023-144-3-116-129.

7. Момышева Ф.С., Оспанова Ж.Б. Медиация: вопросы теории и практики // Қарағанды университетінің хабаршысы. Құқық сериясы. 2024. Т. 29. № 2(114). Б. 110–121. DOI: 10.31489/2024L2/110-121.

8. Сүлейменова Н.О. Problems of development of mediation in Kazakhstan // Eurasian Scientific Journal of Law. 2023. № 4(5). Б. 19–27. DOI: 10.46914/2959-4197-2023-1-4-19-27.

9. Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрінің 2022 жылғы 3 мамырдағы № 134 бұйрығы. Қоғамдық медиаторды сайлау қағидаларын бекіту туралы.